

POST MODERN TOPLUMDA KAYBOLAN ÇOCUKLUK: SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

THE DISAPPEARING CHILDHOOD in POSTMODERN SOCIETY: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Aslı YEŞİL

Mersin Üniversitesi, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı, aslimirzakayra@gmail.com

Mersin / Türkiye

ORCID: 0000-0002-1325-9260

Zekiye Pelin BUHUR

Milli Eğitim Bakanlığı, Müdür Yardımcısı Türkçe Öğretmeni,

buhur_pln@hotmail.com

Mersin / Türkiye

ORCID: 0009-0003-2299-4157

ÖZET

Çocukluk, tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olarak şekillenen, sabit ve evrensel olmayan sosyo-kültürel bir kavramdır. Her dönemin ekonomik, kültürel ve politik dinamikleri, çocukluğun nasıl tanımlandığını ve deneyimlendiğini doğrudan etkilemiştir. Modernite ile birlikte daha belirgin sınırlar kazanan çocukluk anlayışı, çocukların korunması, eğitilmesi ve yetişkin dünyasından ayrıştırılması gerektiği fikri üzerine inşa edilmiştir. Ancak postmodern dönemde bu anlayış önemli dönüşümler geçirmiş, çocukluk ile yetişkinlik arasındaki sınırlar giderek daha geçirgen hale gelmiştir. Bu çalışmada, çocukluk kavramının tarihsel gelişimi ele alınmakta; özellikle postmodernizm, popüler kültür ve dijitalleşmenin çocukluk üzerindeki etkileri çok boyutlu bir şekilde tartışılmaktadır. Günümüzde teknolojik gelişmelerin hız kazanması, dijital medya araçlarının yaygınlaşması ve tüketim kültürünün çocuklara yönelik olarak genişlemesi, çocukların erken yaşta yetişkin dünyasına ait bilgi, deneyim ve sorumluluklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra değişen aile yapıları, ebeveynlik pratiklerindeki dönüşümler ve eğitim anlayışındaki farklılaşmalar da çocukluk deneyimini yeniden şekillendirmektedir. Tüm bu gelişmeler, çocukluğun sınırlarının belirsizleşmesine yol açarken, literatürde “kaybolan çocukluk” olarak adlandırılan olgunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, çocukluğun doğal ve değişmez bir dönem olmadığı, aksine toplumsal süreçler tarafından sürekli yeniden inşa edilen dinamik bir yapı olduğu fikrini temellendirerek, günümüz koşullarında nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk, postmodernizm, popüler kültür, dijitalleşme, çocukluk sosyolojisi

ABSTRACT

Childhood is a socio-cultural concept that is shaped by historical and social conditions and is neither fixed nor universal. The economic, cultural, and political dynamics of each period have directly influenced how childhood is defined and experienced. With modernity, the concept of childhood gained clearer boundaries and was built upon the idea that children should be protected, educated, and separated from the adult world. However, in the postmodern era, this understanding has undergone significant transformations, and the boundaries between childhood and adulthood have become increasingly permeable.

This study examines the historical development of the concept of childhood and discusses, in a multidimensional way, the effects of postmodernism, popular culture, and digitalization on childhood. Today, the rapid advancement of technology, the widespread use of digital media tools, and the expansion of consumer culture targeting children lead them to encounter knowledge, experiences, and responsibilities associated with the adult world at an early age. In addition, changing family structures, transformations in parenting practices, and shifts in educational approaches are also reshaping the experience of childhood.

All these developments contribute to the blurring of the boundaries of childhood and pave the way for the phenomenon referred to in the literature as the "disappearance of childhood." In this context, the study is grounded in the idea that childhood is not a natural and immutable stage, but rather a dynamic construct continuously reconstructed by social processes, and it aims to reveal how it is being transformed under contemporary conditions.

Keywords: Childhood, postmodernism, popular culture, digitalization, sociology of childhood

GİRİŞ

Sosyo-kültürel bir kavram olarak kabul edilen çocukluk; tarih, edebiyat, sosyoloji gibi farklı disiplinlerin konusu olmakta ve toplumdaki ekonomik, siyasi, sosyal yaşamdan etkilenen, sosyolojik bağlamda değerlendirilen bir kavramdır. Böyle kapsamlı bir kavram olmasına rağmen çocukluk çalışmalarının sosyoloji disiplini içinde yeni bir çalışma alanı olduğu da görülmektedir. Bu durum, insanlık tarihi kadar eski olan çocukluğun, aslında sosyolojik bir kavram olarak kabul edilmesinin ve çocukluk sosyolojisinin incelenmesinin modernite ile birlikte gelişmeye başlamasından kaynaklanmaktadır. Fransız nüfus bilimci ve sosyal tarihçi Philippe Aries çocukluğu "Modern bir keşiftir" diye nitelerken bu duruma vurgu yapmaktadır (Demir Gürdal, 2013).

Çocukluk, biyolojik bir gerçeklik olmanın ötesinde, içinde bulunulan toplumun tarihsel, kültürel ve sosyal dinamikleriyle şekillenen toplumsal bir kurgudur. Bu kavram, tarih boyunca sabit kalmamış; ekonomik sistemlere, teknolojik imkanlara ve çağın hâkim paradigmalara göre yeniden tanımlanmıştır. Modern dönemde yetişkin dünyasından kesin çizgilerle ayrılan ve "masumiyet" üzerinden kurgulanan çocukluk, günümüzün post modern ve dijital toplum yapısında bu sınırların silikleşmesiyle karşı karşıyadır. Bu makale, modern çocukluk paradigmasının çözülüşünü ve post modern dünyada çocukluğun "yok oluş" sürecini sosyolojik bir perspektifle incelemektedir.

MODERN ÇOCUKLUK PARADİGMASININ DOĞUŞU

Sosyoloji alanında çocukluk sosyolojisi çalışmalarının modernite ile birlikte başladığı düşünüldüğünde, çocukluk sosyolojisi yeni bir alan olarak değerlendirilebilmektedir. Özellikle 1980'lerden sonra çocuk hakları temelinde farklı bir çocukluk algısı ile çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir (Mayall, 2019 ve Şirin, 2019). Yorumsamacı paradigma etkisinde gelişen bu yeni algı ile gerçekleştirilen çalışmalar, pozitivizmden etkilenerek gerçekleştirilmiş çocukluk çalışmalarına ve çocukluk kavramına, yeni bir bakış açısı getirmektedir. Bu bakış açısı pozitivist paradigma etkisinde çocuğu pasif bir birey olarak görmenin doğru olmadığını, çocukların aktif bireyler olarak değerlendirilmeleri gerektiğini savunmaktadır (Quennerstedt ve Quennerstedt, 2014). Bu bağlamda yorumsamacı paradigma etkisi ile oluşan yeni bakış açısında, çocuk ve çocukluk ile ilgili çalışmalar, çocukları aktif özneler olarak görmektedir.

Çocukların kontrol edilen bir obje olarak değil, sosyal süreçlere aktif katılan öznelere, yani sosyal aktörler olduğu da çalışmalarda ifade edilmektedir (Güçlü, 2016). Ayrıca çocukluk, topluma ve kültüre göre değişen, çeşitlenen, farklı çocuk gruplarının varlığının farkındalığı ile çalışılması gereken bir alan olarak görülmektedir (Demir Gürdal, 2013 ve Öztan, 2019).

Antik çağlardan bugüne toplumsal değişim ve gelişimlere göre şekillenen bir çocukluk algısından söz edilebilmektedir (Atila Demir, 2022 ve Şirin, 2019). Bu algı farklı zaman diliminde ve farklı kültürlerde değişiklik göstermektedir. Çocukluk, hem evrensel hem de yerel bir kavram olarak, toplumların tarihsel ve kültürel kimliklerine bakarak anlaşılabilir (Güçlü, 2016 ve Öztan, 2019). Bu bağlamda orta çağda bir çocukluk kavramı olmadığı ancak 17. yüzyıldan itibaren çocukluğun yetişkinlikten farklı bir kategori olarak değerlendirildiği görülmektedir (Aşar, 2013; Atila Demir, 2022 ve Demir Gürdal, 2013). Sanayileşme ile birlikte ucuz iş gücü olarak görülen çocukların, okullaşma ile birlikte de bilimsel araştırma konusu haline geldiği de bilinmektedir. İdealize edilmiş bir kavram olarak da görülen çocukluk, çocuğun kendi dünyasını oluşturması ve toplumu da etkilemesi bakımından dönüşüme uğramıştır (Tekin Yılmaz, 2024). Günümüze gelindiğinde 21. yy post modern anlayış ile birlikte çocukluk kavramında değişiklikler olmaktadır. Çünkü aile, çocukluk ve gençlik küresel ekonomiyi besleyecek şekilde oldukça derinden yönlendirilmektedir (Craft, 2012). Gelişen teknoloji, sosyal medya, medyanın çocukluk algısı, değişen aile yapısı gibi faktörlerin etkisi ile modern bir keşif olarak ya da politik bir inşa olarak oluşturulmuş çocukluğun yerine kaybolan bir çocukluktan söz edilebilmektedir (Sağır Hizmetçi, 2023).

Tüketim endüstrisi, iletişim teknolojilerinin gelişimi, küreselleşme gibi etmenlerin meydana getirdiği toplumsal değişimler ile birlikte çocukluk anlayışında da paradigma değişimi görülmektedir. Pozitivist paradigmanın modern çocukluk anlayışına eleştiri olarak ortaya çıkan post modern paradigmanın çocukluk anlayışı, yeni bir bakış açısı olarak kabul edilmektedir. Post modern görüş doğal ve evrensel bir çocukluk kavramını kabul etmemekte ve çocukluğu bir imaj olarak görmektedir (Şenol ve Taş, 2020). Pozitivist ve yorumsamacı paradigmanın çocukluk anlayışlarında çocukların topluma karşı pasif mi? aktif mi? olduğu sorgulanırken, post modern paradigma ile çocukluğun varlığı ve yokluğu sorgulanmaktadır. Post modern paradigma çocukların aktif mi pasif mi olduğunu sorgulamaz çünkü bu paradigmaya göre çocukluk sanal bir kurgudur (Şenol ve Taş, 2020). Pozitivist ve yorumsamacı paradigma ile birlikte çocuk ve yetişkin arasında oluşturulan farklılık, post modern paradigma ile birlikte ortadan kalkmakta ve kaybolan çocukluktan bahsedilmektedir.

Özetle çocukluk fikrinin tarihsel serüvenine bakıldığında, Orta Çağ sanatında ve sosyal yaşamında çocuğun "küçük bir yetişkin" (minyatür yetişkin) olarak algılandığı görülmektedir. Philippe Ariès'e göre, bu dönemde çocukluk ayrı bir yaşam evresi olarak tanımlanmamış, çocuklar yetişkinlerin oyunlarına ve çalışma hayatına doğrudan dahil edilmiştir. Çocukluğun "keşfi" ve modern bir kategori olarak inşası, Rönesans ve Aydınlanma ile başlamış, burjuvazinin yükselişi ve sanayileşme ile olgunlaşmıştır. Neil Postman, çocukluk fikrinin en büyük tetikleyicisinin matbaanın icadı olduğunu savunur; okuryazarlığın bir yetişkinlik ölçütü haline gelmesi, bilgiye ulaşamayan "çocuk" ile bilgili "yetişkin" arasında zihinsel bir uçurum yaratmıştır. Modernite, çocuğu korunması gereken, masum, eğitime muhtaç ve geleceğin vatandaşı olarak kurgulanmıştır.

POST MODERNİTE VE SINIRLARIN SİLİKLEŞMESİ

Üretimde meydana gelen değişimler sadece toplumun ekonomik yapısında değil toplumun siyasal ve sosyal yapısında da değişiklikler oluşturmaktadır. Sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan modernizm, özellikle 1914 yılından itibaren fordist üretim tarzını içermektedir (Gümüş, 2010). 1970'lerde oluşan ekonomik kriz ile birlikte fordist üretim tarzından post fordist üretim tarzına geçilmiş, geç kapitalizm olarak da bilinen bu dönem post modernizm dönemi şeklinde ifade edilmektedir (Yalçın, 2020). Bu dönemde bilgi teknolojilerinin gelişimi ile toplumların bilgi toplumu haline geldiği bilinmektedir.

Aynı zamanda küreselleşme, popülizm, medya, fast food tüketim kültürü gibi değişkenler post modernizm döneminde etkili olmaktadır (Sağır Hizmetçi, 2023).

Enformasyon çağı olarak da nitelendirilen, iletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte ortaya çıkan dijital medya çağı, post modern bir çağdır ve teknoloji kullanımının getirdiği avantajlar yanında yeni nesiller için oldukça önemli riskler de taşımaktadır (Karaboğa, 2018). Örneğin 19. yüzyılın ortalarından itibaren post modernizm dönemi ile birlikte ortaya çıkan yeni çocukluk algısı bu riskler arasında görülebilmektedir. Küreselleşme, geç kapitalizm, enformasyon kültürü ile birlikte oluşan çocukluk algısı günümüzde de devam etmekte, istediklerine sınırsız ve hızlı ulaşmak isteyen, hızlı tüketen, meraklı, yetişkin dünyasına hızlıca girmiş ve çabuk büyümeye hevesli bir çocukluk nesli olduğu görülmektedir (Yalçın, 2020). Bu dönemin kapsadığı tarihsel zaman içinde, toplumsal olayların, modernizmin getirdiği gelenekselliği, aile yapısını, kadın erkek rollerini etkilediği ve değiştirdiği görülmektedir. Çocuk ve çocukluk kavramının temelinde aile yapısı ve aile ilişkileri yatmaktadır (Uğur, 2018). Bu nedenle aile yapılarının değişimi de çocukluk ve çocukluğa bakışı etkilemektedir. Daha kozmopolit ve evrensel bir anlayış doğrultusunda oluşan post modern yaşantılar, farklı çocukluk tiplerini de ortaya çıkarmaktadır (Yalçın, 2020).

Postman (1995) Rönesans'ın büyük icatlarından birisi olarak kabul ettiği çocukluğu, biyolojik bir kategori değil, toplumsal bir kurgu olarak ve göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz mesajlar olarak ifade etmektedir. Ayrıca tüm toplumsal kurgular gibi çocukluğun da hızlı bir şekilde yok olduğunu düşünmektedir. Bu durumda genel olarak çocukluk ve yetişkinlik arasındaki çizginin aşındığını, matbaanın icadı ile çocukluk nasıl yaratıldı ise elektronik medya ile de çocukluğun ortadan kalktığını ifade etmektedir. Alanyazında yapılan araştırmaların bu görüşleri destekler nitelikte olduğu görülmektedir. İletişim teknolojileri ile birlikte çocuklar yetişkinler ile aynı bilgilere ulaşabilmekte, popüler kültürün oluşturduğu imajlar ile beden algılarında değişiklikler oluşturmakta, popüler kültürün hem alıcısı hem de nesnesi konumunda, yetişkinlere benzemekte ve çocukluk yok olmaktadır (Yalçın, 2020). Sonuç olarak günümüzde modern çocukluk paradigması, yerini postmodern dönemin belirsiz ve akışkan yapısına bırakmaktadır. Postmodern toplumda, modernitenin kurduğu çocukluk ve yetişkinlik arasındaki kesin ayrım erozyona uğramaktadır. Bu dönüşümün en önemli nedenleri arasında iletişim teknolojileri, küreselleşme ve tüketim kültürü yer almaktadır.

TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN NESNESİ OLARAK ÇOCUK

Medya tarafından üretilen eğlence, sanat, spor, din gibi birçok alanda toplumu etkileyen, tüketen insanlar tarafından sürekliliği sağlanan ve giderek daha çok tüketilen kültüre popüler kültür denilmektedir (Kaya ve Tuna, 2010). Bu kültür halk tarafından üretilen kültürden oldukça uzak, kitle iletişim araçları ile üretilen ve bir meta olarak pazar devamlılığı sağlanan, gündelik hayatın hemen her alanını etkileyen bir kültürdür. Popüler kültür toplumdaki tüm bireyleri etkilemekle birlikte, çocukları ve çocukların aile ilişkilerini de etkilemektedir. Ailenin, toplumsallaşma sürecinde çocukların kültürlenmesini sağlayan, toplumsal kültürü aktaran ilk kurum olduğu bilinmektedir. Modern hayat ile birlikte değişen aile yapılarında çocuğa yeterince zaman ayrılmadığında çocukların kitle iletişim araçları ile geçirdiği zaman artmaktadır. Popüler kültürün etkisine çok fazla maruz kalan çocukların aile içi ilişkilerinin olumsuz etkilendiği ve aile içi huzursuz bir ortam olduğu bilinmektedir (Kaya ve Tuna, 2010; Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020). Aynı zamanda dijital ortamlarda kurulan bağlar ile aile içindeki bağlar zayıflamakta ve bireyler yalnızlaşmaktadır (Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020). Dijital çağda ebeveynler, yanlış enformasyon, pedofili, mahremiyetin ihlali ve kişisel bilginin istismarı gibi bazı olumsuzluklar ile mücadele etmek zorundadır.

2003 yılından sonra dünyaya gelen Z kuşağı dijital dünyayı yaşam tarzı haline getirmiş ve gelişmeleri yakından takip eden kuşak iken, 2010 yılından sonra dünyaya gelmiş Alfa kuşağı ise dijital dünyanın içine doğmuş dijital yerliler olarak kabul edilmektedirler (Biricik, 2022 ve Pembecioğlu, 2021).

Bu çocuklar iletişim ve sosyal becerileri zayıf, yaptığı her çalışma için ödül ve övgü bekleyen ve her hatalarının bir tuşa basarak düzeleceğini düşünebilen çocuklardır (Aral, 2022). Düşünme, öğrenme ve sosyal etkileşimlerin tamamen değiştiği bir çocukluk yaşanmaktadır. Örneğin; geleneksel kütüphanelerde araştırma yapmak yerine internette araştırma yapmak, not tutmak yerine fotoğraf ve ekran görüntüleri almak, yüz yüze konuşmak yerine sosyal medyada mesajlaşmak ve güncellemeler yapmak, zamanlarının çoğunu video izlemek, internette sörf yapmak ve dijital oyunlarla oynayarak geçirmek post modern çocukluğun davranış kalıpları haline gelmektedir (Biricik, 2022). Kitaplar, kıyafetler, oyunlar, iletişim araçları gibi her şey değişerek küresel dünyada yerel ve geleneksel olmayan her şeyin aynı olduğu post modern bir çocukluk ortaya çıkmıştır (Aşar, 2013). Karaboğa (2018) bu durumu “üretici - yurttaş çocuk” yerine “tüketici - küresel çocuk” imajının ortaya çıktığı şeklinde ifade etmektedir.

POST MODERN ÇOCUKLUK

Dünyada meydana gelen küresel değişimler, bir toplumun sağlık, eğitim, istihdam alanlarındaki değişimlerini yönlendirebilmektedir. Örneğin modernleşme ile birlikte kadınların çalışma hayatına girmesi istihdam alanında, teknolojik gelişmelerle eğitim alanında, ekonomi politikalarındaki değişimler sonucunda sağlık alanında bir takım değişiklikler yaşanmaktadır. Bu değişiklikler, toplumsal yaşama yeni kavramlar kazandırabildiği gibi var olan kavramların değişmesine de neden olmaktadır. Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, ulus devlet anlayışlarının ortaya çıkması, kadınların toplumsal hayata katılması, okullaşma oranlarının artması gibi faktörler çocukluk kavramını “modern bir keşif” bağlamından “politik bir inşa” bağlamına dönüştürmektedir (Onur, 2021). Küreselleşme ile birlikte dünyada baskın olan paradigmalarda değiştiği, sosyolojide çocukluk kavramında da “evrensel çocuk” anlayışının “küresel çocuk” anlayışına dönüştüğü görülmektedir (Eğribel, 2019).

Toplumsal yapının temelinde aile, toplumsallaşmanın temelinde de çocuğun olması, hızlı toplumsal değişimlerde aile yapısında meydana gelen değişimlerin, çocuk ve çocukluk kavramında da yansımalarını ortaya çıkarmaktadır (Vakıf, 2018). 90’lı yıllardan itibaren gelişen teknoloji ile birlikte “dijital çağ” olarak isimlendirilen yeni çağda geleneksel aile yapısından, çocuk merkezli çekirdek aile yapısına değişimler gözlenmektedir (Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020). Post modernite ile birlikte ise parçalanmış aileler, tek ebeveynli çocuklar, ebeveynlerinden ayrı olarak büyüyen çocuklar, bakımını üstlenecek kimselerin olmadığı çocuklar gibi risk altında bir çocukluk görülmektedir. Günümüzde çok sayıda büyükannenin torunlarını büyütüyor olması, ebeveynlikten büyük ebeveynliğe geçiş süreci olarak ifade edilmektedir (Uğur, 2018).

YENİ EBEVEYNLİK VE “PROJE ÇOCUK”

Dijital çağda, dijital çocukluk ve dijital ebeveynlik gibi yeni kavramlar da ortaya çıkmaktadır. Çocukları kod yazmaya, yazılım üretmek kendi uygulamalarını yapmaya iten yenedünya düzeninde ebeveynler, çocukların dijital medya kullanımına izin vermekte aynı zamanda da bunu nasıl sınırlandırabileceklerini düşünmektedirler (Pembecioğlu, 2021). Geçmişte çocukların merak duygusunun giderilmesindeki temel kaynak yetişkinler ile etkileşimleri iken günümüzde çocuklar merak duygularını internette öğrendikleri bilgiler ile gidermektedirler (Cesur ve Paker, 2007). Anne babaların yerini medya kahramanları almış durumdadır. Post modernite ile birlikte çalışan anne babalar çocuklarına zaman ayıramamakta, büyüklerden masallar dinleyerek hayal dünyaları gelişen çocukların yerine dijital ortamlarda izlenen videolar ile yaratıcılıkları körelen çocuklar yer almaktadır (Karadoğan, 2019).

Toplumsal değişim, ebeveynlik rollerini de dönüştürmüştür. Postmodern dünyada çocuklar, aileler için duygusal bir yatırım nesnesi haline gelmiş ve "proje çocuk" kavramı doğmuştur. Ebeveynler, çocuklarını geleceğin acımasız rekabet ortamına hazırlamak için her anlarını kurslar ve aktivitelerle planlamakta, çocukların özgürce çocuk olmalarına izin vermemektedirler.

Diğer yandan, çalışan anne ve babalar çocuklarıyla geçiremedikleri zamanı onlara abartılı maddi imkanlar sunarak (tüketime yönlendirerek) telafi etmeye çalışmaktadırlar.

DİJİTAL ÇOCUKLUK VE AKRANDAN EKRANA GEÇİŞ

Medya ve özellikle televizyonun toplumsallaşma üzerindeki etkileri kültürel çöküş olarak ifade edilmekte ve bu durum çocukluğun ve çocukların kitaplar ile ilişkisinin yok oluşu şeklinde açıklanmaktadır (Postman, 1995). Post modern çocuklar ayakkabı bağlamayı, bisiklet sürmeyi öğrenmeden, dijital alanda video açmayı, ekranı tıklayıp sürüklenme büyütme işlemlerini öğrenmektedir (Biricik, 2022). Ayrıca kitap okuyarak ve arkadaşları ile oyun oynayarak sosyalleşen çocuk yerine, dijital ortamlarda ve sanal oyunlarla sosyalleşen çocuk profilinin ortaya çıktığı görülmektedir.

İnternet ve akıllı cihazların içine doğan "dijital yerliler", sokak oyunlarından ve yüz yüze etkileşimden koparak ekran başına hapsolmaktadır. Geleneksel çocuklukta oyun, yaratıcılık ve sosyal beceri geliştirme alanı iken; postmodern dünyada oyun, dijital araçlarla gerçekleştirilen ve genellikle tüketim odaklı bir edime dönüşmüştür. Bu süreçte çocuklar, akranlarıyla iletişim kurmak yerine sanal dünyadaki imajlarla özdeşleşmekte, bu da yalnızlaşmaya ve yabancılaşmaya yol açmaktadır.

Kültürün, ekonomik bir üretim tüketim aracı haline geldiği görülmekte ve popüler kültür kalıcılığını süreklilikle değil de değişimle sağlamaktadır (Coşgun Solak, 2023). Eğlendirici ve bilgilendirici rolü ile medya; aile, toplum ve okulların yerine, çocuklara cazip ve arzulan modeller sunmaktadır (Pembecioğlu, 2021). Geçmişte kültürün ve toplumun aktarıcısı olan bireyler ve kurumların etkileşimi yerine, genelde elektronik medya, özelde de televizyon kültür ajanı olarak popüler kültürün aktarıcısı konumundadır (Cesur ve Paker, 2007). Toplum tarafından oluşturulmuş ve bireylere aktarılan kültür yerine, sermaye tarafından oluşturulan ve sistemin devamlılığı için bireylere dayatılan bir kültür yaratılmaktadır. Kültürün endüstrileşmesiyle, kültür alanı da baskı aracı haline gelmiş ve edilgen durumda sömürülen bireyler sisteme hizmet etmeye başlamışlardır (Coşgun Solak, 2023).

Popüler kültürün sunduğu hızlı, gösterişli ve tüketime dayalı yaşam tarzı çocukların hayatı anlamlandırma aşamasında önemli olmaktadır (Coşgun Solak, 2023). Post modern kültür ile birlikte değişen çocukluk kavramında çocukluk kültürünü oluşturan oyun ve oyuncakların da değiştiği görülmektedir. Oyunlar çocukların sosyal kuralları öğrenmesinde, sosyal ilişkiler kurmasında, kendini ifade etmesinde ve yaratıcılıklarının gelişmesinde önemli bir yer tutmaktadır (Zeybekoğlu ve Doğan, 2015). Ancak oyun sadece çocuğun bireysel gelişim aracı değil oyun kültürü olarak toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarını ortaya koyan bir araçtır (Güngörer, 2021). Geleneksel oyun ve oyuncakların yerini modernizm ile birlikte tüketim kültürünün şekillendirdiği fabrikasyon oyuncaklar almışken post modern toplumda enformasyon teknolojilerinin sağladığı sanal oyun ve oyuncaklar yer almaktadır. Oyun ve oyuncak kültüründeki değişimler tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de birçok araştırmaya konu olmaktadır. Geleneksel oyun kültüründe yer alan grup oyunları, açık alanda oynanan hareketli oyunlar ve sosyal ilişkilerin yerini, modern oyunlarda bireysel, iç mekânlarda ve daha az sosyal ilişki içeren oyunların aldığı görülmektedir (Güngörer, 2021; Zeybekoğlu ve Doğan, 2015). Post modern çocuklar, sanal dünyada şehirler kuruyor, takımlar yönetiyor, banka soyuyor ve uzun süreler boyunca bu oyunlara devam edebiliyor. Saatler, haftalar ve hatta aylarca süren oyunların alkol ya da ilaç bağımlılığı kadar bağımlılık yarattığı düşünülmektedir (Zeybekoğlu ve Doğan, 2015).

İnternet çağında, çocukların meslek algısının değiştiği görülmekte ve geleceğe yönelik seçmek istedikleri meslekler arasında artık youtuber olmak yer almaktadır (Gözen ve Şaldırdak, 2023). Teknoloji ile birlikte ortaya çıkan ve çocukluk ile ilgili yeni tanımlamalardan birisi olan kidfluencer, çocukların sosyal medyada ebeveynleri tarafından kontrol edilen hesaplarda video ve görsellerinin paylaşılmasıdır (Özer ve Alpsoy, 2024).

Son yıllarda sosyal medya endüstrisinin yükselişi, çocukların bu platformlarda aktif olmaları, reklam şirketlerinin ilgisini çekmekte ve birçok marka bu çocuklar ile reklam anlaşması yapmaktadır (Tosun ve Deniz, 2023). Bu durum çocuk işçiliğine bakış açısını etkilemekte ve henüz hukuki açıdan çok fazla değerlendirilmemektedir. Kidfluencer konusu çocuk emeğinin sömürsünden daha çok, kişisel verilerin korunması, iş sağlığı ve güvenliği konularında önem kazanmakta, ülkemizde kidfluencerlar ile ilgili bir yasal düzenleme bulunmamaktadır (Özer ve Alpsoy, 2024). Bu konudaki önemli risk ise genellikle çocukların konu hakkında yorum yapabilecek yeterlikte ve bilinçte olmaması nedeni ile haklarını savunamayacak olmasıdır (Gözen ve Şaldırdak, 2023). Çocukların sabah uyanmaları ile başlayan dijital işçilikleri odaları gibi mahremiyet alanlarının görülmesi, çocukların farklı markaların yüzü olarak farklı kimliklere bürünmesi, ihmal ve istismarlara risk oluşturması şeklinde çocukluğun yok edilmesini teşvik etmektedir. Çocukların kapitalist sistemin tüketim alanına dâhil edildiği ve zihinlerinin meta pazarı haline getirildiği görülmektedir (Tosun ve Deniz, 2023). Çocuklar ticari amaçla üretilmiş ve her geçen gün tüketimi artan teknolojinin, serbest zamanlarında aşırı tüketimine yönlendirilmektedirler (Bilgin ve Güner, 2017). Aynı zamanda reklamlarda kullanılan çocuk imajları ile yetişkinlerin duyguları etkilenmeye çalışılmakta, çocuklar reklam malzemesi olarak kullanılırken insanlar da etki altına alınmaya çalışılmaktadır (Coşgun Solak, 2023).

MEDYA VE BİLGİ SIRLARININ İFŞASI

Toplumsal bir inşa olarak düşünülen çocukluk medyadaki kavga, şiddet, ölüm, parasal ve cinsel konuları içeren haber ve diziler aracılığı ile yok olmaktadır (Postman, 1995). Dijital dünya hızlı ve renkli bir akış sağlayarak çocukların beynine adrenalin ve tutku pompaladığından daha materyalist, daha duygusuz ve daha acımasız bir çocukluk ortaya çıkmaktadır (Pembecioğlu, 2021). Aynı zamanda sürekli bir can sıkıntısı durumu da oluşturmaktadır. Yaratıcı, iyimser, umutlu, ailesi ve çevresi ile iletişim kurabilen çocukların yerini, ekrana ve internete bağımlı, sürekli tüketen ama tatmin olmayan post modern çocukların aldığı görülmektedir (Aşar,2013). Popüler kültür, egemen sınıfların, toplumda var olan değerleri anlamsızlaştırıp yok ederek, kendi ideolojilerini meşru hale getirerek insanların hayatlarına anlam katmaya çalıştığı kültürdür (Coşgun Solak, 2023). Bu popüler kültür çocuklarda marka takıntısı, tüketim alışkanlığı, gerçeklik sorunu, değer değişimi gibi olumsuz durumları ortaya çıkarmaktadır (Bilgin ve Güner, 2017). Dijital bağımlılığın olduğu durumlarda bireyler teknolojiye ulaşamadığı ya da kullanamadığı zaman yapması gereken günlük işleri yapmakta zorlanabilmektedirler (Biricik, 2022).

21. yüzyıl insan profilinin, dijital yetkinliği olan bireyler olması gerektiği şeklindeki düşünce ve tutumların, erken çocukluktan itibaren çocukların dijitalleşmesine katkı sağladığı bilinmektedir (Aral, 2022). Bu durumun post modern kapitalist sisteme hizmet ettiği düşünülmekle birlikte, ebeveynlere de çocukları dijital dünyada kontrol etmeleri gerektiği gibi sorumluluklar yüklediği görülmektedir. 21. yüzyıl verili sisteminde sosyolojik olarak çocukların korunması ile ilgili yasal düzenlemeler bulunmaktadır. 1924 yılında Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, 1989 BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme şeklinde yasal düzenlemeler yapıldığı görülmektedir (Atila Demir, 2022). Bir yaş kategorisi olarak değerlendirilmemekle birlikte Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesine göre 5-17 yaş arası bireyler çocuk olarak kabul edilmektedir. Aynı sözleşmeye göre çocuklar genel olarak hayatta kalma, gelişme, korunma ve katılım hakkına sahiptir. Bu haklar bağlamında çocuk yüzyılı olarak nitelenen 20. yüzyılın, iddia edildiği gibi çocuğu merkeze almadığı ve çocuğu nesne olmaktan kurtaramadığı, çocuk hareketinin yetişkinlerin hareketi olarak kaldığı bir yüzyıl olduğu bilinmektedir (Akbaş ve Atasü Topçuoğlu, 2009; Pembecioğlu, 2021).

Neil Postman'a göre, elektronik medya (özellikle televizyon ve internet), matbaanın yarattığı "bilgi hiyerarşisini" yerle bir etmiştir. Görsel medya, yetişkin dünyasına ait olan cinsellik, şiddet ve para gibi "sırları" çocuklara hiçbir süzgeçten geçirilmeden sunmakta, bu da çocukların vaktinden önce "yetişkinleşmesine" yol açmaktadır.

Çocuklar artık yetişkinlerin bildiği her şeyi bilmekte, onlar gibi giyinmekte ve onlar gibi konuşmaktadır; bu durum çocukluğun bir yaşam evresi olarak yok olması anlamına gelmektedir.

SONUÇ

Sosyolojik bir perspektifle bakıldığında, postmodern toplumda çocukluğun ölmediği ancak biçim değiştirdiği görülmektedir. Ancak bu yeni biçim, modernitenin vaat ettiği masumiyet ve koruma alanından oldukça uzaktır. Medyanın bilgi duvarlarını yıkması ve tüketim kültürünün çocuk dünyasını kuşatması, çocukluk ve yetişkinlik arasındaki sınırları muğlaklaştırmıştır. Bugün gelinen noktada çocukluk, artık bir hazırlık evresi olmaktan çıkıp, yetişkin dünyasının kurgusal ve ticari bir prototipi haline gelmiştir. Çocukluğun özgün niteliklerinin korunabilmesi, ancak tüketim odaklı bu kuşatmanın fark edilmesi ve çocuğun bir "özne" olarak kendi doğal ritminde yaşamasına imkân tanınmasıyla mümkün olabilir.

Postmodern toplum bir tüketim toplumdur ve çocuk bu sistemde "sadık bir tüketici" olarak yeniden kurgulanmıştır. Modern dönemin "üretici yurttaş çocuğu", yerini "tüketici küresel çocuğa" bırakmıştır. Reklamlar ve popüler kültür ürünleri, çocukların kimliklerini markalar ve sahip oldukları nesnelere üzerinden inşa etmelerine neden olmaktadır. Bugün çocukluk, kapitalist piyasa için devasa bir yatırım alanı ve pazarlama hedefidir.

Onur (2021) çocukluğun günümüzün en önemli toplumsal sorunu olduğunu ve bu başlık altında çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliği, teknoloji tutsağı çocuklar şeklinde farklı alt başlıklar ile ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Günümüzde çocuk ihmal ve istismar vakalarının artması, değişen hayat şartlarına ve ilerleyen teknolojiye uyum sağlama gerekliliği, 21. yy yeterlilikleri ile birlikte toplumun çocuklardan beklentilerinin değişmesi gibi nedenlerle çocuk hakları eğitimine ne kadar erken yaşlarda başlanırsa o kadar iyi olacağı da düşünülmektedir. Bu çalışma çocukluğu küresel ve evrensel boyutta değerlendirmekle birlikte etnografik olarak farklı coğrafyalarda farklı çocukluklar ile karşılaşılabileceği bilinmektedir. Dolayısı ile çocukluk çalışmaları da "Çocukluk gelişimini etkileyen evrensel yasa nedir?" sorusundan, "Çocukluk toplumsal etkiler tarafından nasıl şekillenir?" ve "Çocukluk farklı sosyal, kültürel, ırksal, cinsiyet ve sınıf bağlamlarında hangi varyasyonları kapsar?" sorularını araştırarak şekilde değişmektedir (Luo, 2024). Sonuç olarak neoliberal politikalar ile birlikte ortaya çıkan bir postmodern tüketici çocuk var olmakta, her konuda acele ettirilen bir çocukluk yaşanmakta ve tarih boyunca oluşturulmuş modern çocukluk kavramı yok olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. ve Atasü Topçuoğlu, R. (2009). Modern çocukluk paradigmasının oluşumu eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 95-103.
- Aral, N. (2022). Dijital dünyada çocuk olmak. *TRT Akademi*, 7(16), 1134-1152.
- Aşar, E. (2013). Keşfedilen çocuk, iletişim teknolojileriyle yitip giden çocukluk ve çocuk kültürü. *İletişim ve Diplomasi*, 2, 83-94.
- Atila Demir, S. (2022). Çocukluğun sosyolojik serüveni ve toplumsal kabulü. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 53-72.
- Bilgin, A. ve Güner, F. (2017). Popüler kültür ve ilkökul çağındaki, çocuklar (öğretmen görüşlerine göre durum tespiti). *Milli Eğitim*, 216, 117-133.
- Biricik, Z. (2022). Yeni iletişim teknolojileri ile değişen çocukluk kültürü: dijital çocukluk. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, Dijitalleşme Özel Sayısı, 108-124.
- Cesur, S. ve Paker, O. (2007). Televizyon ve çocuk: çocukların tv programlarına ilişkin tercihleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 106-125.
- Coşgun Solak, M. (2023). Frankfurt okulunun "kültür eleştirisi" bağlamında popüler kültür ve reklamlarda çocuk imajı. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 19, 5-23.

- Craft, A. (2012). Childhood in a digital age: creative challenges for educational futures. *London Review of Education*, 10 (2), 173-190. <https://doi.org/10.1080/14748460.2012.691282>
- Demir Gürdal, A. (2013). Sosyolojinin ihmal edilen kategorisi çocuklar üzerinden çocukluk sosyolojisi ve sosyolojiye bakmak. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15(4), 1-26.
- Eğribel, E. (2019). *Çocukluk sosyolojisi için evrensel giriş*. Çocuk Ve Medeniyet, 4(7), 41-60.
- Gözen, Ö. ve Şaldırdak, G. A. (2023). Çocuk işçiliğinin yeni yüzü: kidfluencer. *Çocuk ve Medeniyet*, 14, 113-135.
- Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve çocukluğun sosyolojisi bağlamında çocuk hakları. *Sosyoloji Dergisi*, 1-22.
- Gümüş, A. T. (2010). Sosyal devlet anlayışının gelişimi ve dönüşümü. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(2), 117-158. <https://doi.org/10.15337/SUHFD.2017.101>
- Güngörer, F. (2021). Değişen toplumsal özellikler ve çocukluk algısının oyunlara yansımaları. *Sosyoloji Dergisi*, 41-42, 301-324.
- Karadoğan, U. C. (2019). Çocuk ve çocukluk kavramının tarihsel süreçte değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, 195-226.
- Kaya, K. ve Tuna, M. (2010). Popüler kültürün ilköğretim çağındaki çocukların aile içi ilişkileri üzerindeki etkisi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 237-256.
- Luo, Y. (2024). The postmodern turn in childhood studies and its pedagogical implications. *Childhood & Philosophy*, 20, 01–21. <https://doi.org/10.12957/childphilo.2024.82031>
- Mayall, B. (2019). *Çocukluk sosyolojisi tarihi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Onur, B. (2021). *Çocukluğun coğrafyaları*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özer, H. D. ve Alpsoy, F. N. (2024). Çocuk işçiliğinin yeni görünümü: kidfluencer. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 241-277.
- Öztan, G. G. (2019). *Türkiye’de çocukluğun politik inşası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı.
- Pembecioğlu, N. (2021). *Dijital dünyada çocukluk ve çocuk algısı üzerine düşünceler*. İletişim Araçları ve Film Çözümlemeleri 2, Dijital Çağda Medya. Eğitim Yayınevi, Konya.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun yokoluşu*. İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Quennerstedt, A. ve Quennerstedt, M. (2014) Researching children’s rights in education: sociology of childhood encountering educational theory, , *British Journal of Sociology of Education*, 35(1), 115-132, DOI: 10.1080/01425692.2013.783962
- Sağır Hizmetçi, N. (2023). *Çocukluğun yeni medya üzerinden sosyolojik olarak incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Şenol, D. ve Taş, S. (2020). Çocuğa yönelik sosyolojik teorilerin paradigma düzeyinde sınıflandırılması. *Ekev Akademi Dergisi*, 83, 185-202.
- Şirin, M. R. (2019). Değişen çocuk ve çocukluk biraz tarih ve felsefe biraz sosyoloji ve çocukluk sosyolojisi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(7), 5-40.
- Tekin Yılmaz, T. (2024). Yokluktan farklılığa çocukluk, nicelden nitele çocukluk çalışmaları. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 14(27), 45-59.
- Tosun, E. ve Deniz, Ş. (2023). Youtube’da çocuğun tüketim odaklı sömürüsü: kidfluencerlar üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 595-618.
- Uğur, S. B. (2018). Geçmişten günümüze şekillenen çocukluk algısı ve çocuk yetiştirme pratikleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, 227-247.
- Uludağ, Z. (2014). Post modern Pedagoji. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 10(1), 391-443.
- Vakıf, B. (2018). *Günümüz Türkiye’inde toplumsal değişme üzerinden yeni çocukluk ve yeni ebeveynlik biçimleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Yalçın, Ö. (2020). *Tüketim kültürü ideolojisinin hegemonyası altındaki yeni çocukluk kavramı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Zeybekoğlu, Ö ve Doğan, T. (2015). *Değişen oyun ve oyuncak kültürü*. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, I. Dil, Kültür ve Edebiyat Çalıştayı, Talât Sait Halman'a Armağan Kitabı, 115-134.